

RESEARCHING HUMAN CAPITAL THROUGH A SYSTEMIC-INTEGRATIVE APPROACH: THEORY AND PRACTICE

Muhriddin Mahamadaminovich Sodirjonov

PhD in Sociological Sciences, Acting Professor

Namangan State University

Namangan, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: human capital, systematic approach, interdisciplinary methodology, educational capital, health capital, social capital, innovative capital, perspective capital, dissipation of human capital, capitalization, institutional environment, digital transformation, national competitiveness.

Received: 25.06.26

Accepted: 26.06.26

Published: 27.06.26

Abstract: This article is devoted to the study of human capital in the modern socio-economic system based on a systematic-integrative methodology. The research traces the historical evolution of human capital theory from classical economic approaches to modern interdisciplinary paradigms. The article provides a systematic analysis of the key components of human capital – educational, health, social, cultural, digital, innovative and perspective capital – and substantiates its multilevel model. The research findings demonstrate that the effectiveness of human capital is closely related not only to individual competencies, but also to the institutional environment, social capital, communicative openness and “perspective capital.” Furthermore, the “dissipation” of human capital – the loss of potential resulting from informal employment, unemployment and social constraints – is examined as a separate research object. The article also analyzes the contributions of the Uzbek scientific school to human capital research and identifies priority directions for human capital development within the national development strategy.

INSON KAPITALINI TIZIMLI-INTEGRATIV YONDASHUV ASOSIDA TADQIQ ETISH: NAZARIYA VA AMALIYOT

Muhriddin Mahamadaminovich Sodirjonov

Sotsiologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD), v.b. professor

Namangan davlat universiteti

Namangan, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit soʻzlar: inson kapitali, tizimli yondashuv, fanlararo metodologiya, ta'lim kapitali, sog'liq kapitali, ijtimoiy kapital, innovatsion kapital, perspektiva kapitali, inson kapitalining dissipatsiyasi, kapitalizatsiya, institutsional muhit, raqamli transformatsiya, milliy raqobatbardoshlik.

Annotatsiya: Mazkur maqola inson kapitalini zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy tizimda tizimli-integrativ metodologiya asosida tadqiq etishga bag'ishlangan. Tadqiqotda inson kapitali nazariyasining tarixiy evolyutsiyasi klassik iqtisodiy yondashuvlardan zamonaviy fanlararo paradigmalgacha kuzatilgan. Maqolada inson kapitalining asosiy komponentlari – ta'lim, sog'lik, ijtimoiy, madaniy, raqamli, innovatsion va perspektiva kapitali – tizimli tahlil qilingan hamda uning ko'p darajali modeli asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inson kapitalining samaradorligi nafaqat individual kompetensiyalar, balki institutsional muhit, ijtimoiy kapital, kommunikativ ochiqlik va “perspektiva kapitali” bilan ham uzviy bog'liqdir. Bundan tashqari, inson kapitalining “dissipatsiyasi” – ya'ni norasmiy bandlik, ishsizlik va ijtimoiy cheklanishlar natijasida salohiyatning yo'qotilishi – alohida tadqiqot ob'ekti sifatida ko'rib chiqilgan. Maqolada O'zbekiston ilmiy maktabining inson kapitaliga oid tadqiqotlari ham tahlil qilinib, milliy taraqqiyot strategiyasi doirasida inson kapitalini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari belgilab berilgan.

ИССЛЕДОВАНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА НА ОСНОВЕ СИСТЕМНО-ИНТЕГРАТИВНОГО ПОДХОДА: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА

Мухриддин Махамдаминович Содиржонов

Доктор философии (PhD) по социологическим наукам, и.о. профессора

Наманганский государственный университет

Наманган, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: человеческий капитал, системный подход, междисциплинарная методология, образовательный капитал, капитал здоровья, социальный капитал, капитал

Аннотация: Данная статья посвящена исследованию человеческого капитала в современной социально-экономической системе на основе системно-интегративной методологии. В

инновационный капитал, капитал перспектив, диссипация человеческого капитала, капитализация, институциональная среда, цифровая трансформация, национальная конкурентоспособность.

исследованиях прослеживается историческая эволюция теории человеческого капитала – от классических экономических подходов до современных междисциплинарных парадигм. В статье проведён системный анализ основных компонентов человеческого капитала – образовательного, капитала здоровья, социального, культурного, цифрового, инновационного и перспективного капитала – и обоснована его многоуровневая модель. Результаты исследования показывают, что эффективность человеческого капитала неразрывно связана не только с индивидуальными компетенциями, но и с институциональной средой, социальным капиталом, коммуникативной открытостью и «капиталом перспектив». Кроме того, отдельным объектом исследования выступает «диссипация» человеческого капитала – утрата потенциала вследствие неформальной занятости, безработицы и социальных ограничений. В статье также анализируются исследования узбекской научной школы в области человеческого капитала и определяются приоритетные направления его развития в рамках национальной стратегии развития.

Kirish. XXI asrning ijtimoiy-iqtisodiy voqeligi shuni ko'rsatmoqdaki, biron-bir jamiyatning barqaror taraqqiyoti uning moddiy resurslari yoki geografik imkoniyatlaridan ko'ra ko'proq inson omili – ta'lim darajasi, kasbiy kompetensiya, ijodiy salohiyat va jismoniy hamda ruhiy sog'lom-lik kabi xususiyatlar majmui bilan belgilanadi. Davlatlar, mintaqalar va shaharlar miqyosida olib borilgan qiyosiy tadqiqotlar bu fikrni qat'iy tasdiqlaydi: shaxs salohiyatiga qaratilgan maqsadli investitsiyalar – ta'lim, sog'liqni saqlash, hayot sifatini yaxshilash yo'nalishlaridagi xarajatlar – ijtimoiy tizimlarning uzoq muddatli rivojlanishida tub ahamiyat kasb etadi.

Shu munosabat bilan ilmiy hamjamiyat oldida yangi metodologik vazifa paydo bo'lmoqda: inson kapitalini zamonaviy talablar asosida tushuntira oladigan, insonning ishlab chiqarish salohiyatini va bu salohiyatning namoyon bo'lish mexanizmlarini bir tizimda ko'rsata oladigan, shu bilan birga inson rivoji amaliyoti uchun bevosita yo'l-yo'riq bo'lib xizmat qila oladigan konseptual bazani shakllantirish. Bunday nazariy asos, bir tomondan, ijtimoiy-insoniy yangi

amaliyotlarning ilmiy poydevori, ikkinchi tomondan esa shaxs kapitaliga investitsiya qilish jarayonini optimallashtirish uchun metodologik tayanch bo'lishi lozim.

Hozirda inson kapitalini o'rganishda ustunlik qiluvchi iqtisodiy paradigma ayrim jihatlardan kuchli amaliy bazaga ega. Ushbu paradigma doirasida inson asosan “ishlab chiqarish funksiyasining tarkibiy elementi” sifatida ko'riladi; tadqiqotlar malakali mehnat resurslari tayyorlashga sarflangan xarajatlar va ularning mehnat unumdorligiga ta'sirini o'lchashga yo'naltiriladi.

XXI asrda mamlakatlarning samarali rivojlanishining eng muhim sharti bu “inson kapitali”ni rivojlantirish hamda dunyo davlatlari o'rtasida ijtimoiy-iqtisodiy maqomlarini yuqori darajaga olib chiqish muhim ahamiyat kasb etdi. Inson kapitali esa tabiiy kapital resurslardan ko'ra muhim omil sifatida qaraldi.

Adabiyotlar sharxi. Inson kapitali tushunchasining nazariy asoslari iqtisodiy tafakkur tarixining klassik davrlarida shakllana boshlagan. XVII asrda ingliz iqtisodchisi U. Petti aholi va mehnat resurslarini milliy boylikning asosiy manbai sifatida talqin etib, inson omilining iqtisodiy taraqqiyotdagi roliga alohida e'tibor qaratgan [1]. XVIII asrga kelib A. Smit insonning kasbiy tayyorgarligi, bilim va malakasini iqtisodiy faoliyatning muhim omili sifatida izohlab, mehnat unumdorligi hamda ta'lim xarajatlari o'rtasidagi bog'liqlikni asoslashga harakat qilgan [2]. Keyingi davr iqtisodchilari – K. Marks, J.S. Mill va L. Valras – ishlab chiqarish samaradorligi hamda iqtisodiy o'sish jarayonlarida mehnat resurslarining sifat jihatlariga alohida urg'u berdilar [3].

XX asrning ikkinchi yarmida inson kapitali nazariyasi mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllandi. Ayniqsa, amerikalik iqtisodchilar T. Shults va G. Bekker tomonidan inson kapitaliga investitsiya kiritishning iqtisodiy samaradorligi ilmiy jihatdan asoslab berildi [4]. Chikago iqtisodiy maktabi vakillari – J. Minser, L. Turo va B. Vaisbrod – inson kapitalining mikroiqtisodiy hamda mehnat bozori bilan bog'liq jihatlarini chuqur tahlil qildilar [5]. Makroiqtisodiy yondashuv doirasida esa P. Romer, R. Lukas va G. Kendrik inson kapitalini iqtisodiy o'sishning endogen omili sifatida baholadilar [6]. Shu davrda T. Shults va E. Denison ta'limga yo'naltirilgan investitsiyalar hamda milliy daromad o'sishi o'rtasidagi bog'liqlikni ochib beruvchi makroiqtisodiy modellarni ishlab chiqdilar [7].

1970–1990-yillarda inson kapitali nazariyasining tarkibiy va funksional jihatlarini ochib berishga qaratilgan tadqiqotlar kengaydi. F. Maxlup va G. Bowen inson kapitalini ta'lim, sog'liq, mehnat tajribasi, motivatsiya va kompetensiyalar majmui sifatida talqin etdilar [8]. Rossiya ilmiy maktabida esa I.V. Ilinskiy inson kapitalini sog'liq kapitali, ta'lim kapitali va madaniyat

kapitalining integrallashgan tizimi sifatida izohladi [9]. Ushbu yondashuv inson kapitalining iqtisodiy mazmunini ijtimoiy-madaniy omillar bilan bog'liq holda o'rganish imkonini berdi.

XX asr oxiri va XXI asr boshlaridan boshlab inson kapitaliga oid ilmiy qarashlarda yangi konseptual o'zgarishlar yuz berdi. Endilikda inson kapitali faqat mehnat unumdorligini oshiruvchi omil sifatida emas, balki innovatsiyalarni yaratish, qabul qilish va tarqatishning asosiy manbai sifatida talqin qilina boshlandi. R. Lukas va P. Romer inson kapitalining innovatsion iqtisodiyotdagi rolini iqtisodiy o'sishning asosiy drayveri sifatida ko'rsatgan bo'lsa [10], I.V. Soboleva inson kapitalini baholash va o'lchashdagi metodologik muammolarni tizimli ravishda tahlil qildi [11]. Shu bilan birga, Bovenberg hamda Handel tadqiqotlarida inson kapitali tarkibiga qadriyatlar, motivatsiya, kommunikativ salohiyat, emotsional va kognitiv sifatlar ham kiritildi [12].

Inson kapitalini baholash metodologiyasi ham jahon ilmiy adabiyotida keng rivojlandi. Schultz inson kapitalini tabiiy va qiymat ko'rsatkichlari orqali baholashga e'tibor qaratgan bo'lsa [13], Kapelyushnikov va Soboleva inson kapitalini o'lchashda yuzaga keladigan metodologik qarama-qarshiliklar va texnik cheklovlarni ko'rsatib berdilar [14]. Rossiya ilmiy maktabida esa S. Valentey, A.I. Dobrynin, Yu.N. Ivanov, A.A. Sagradov va R.I. Kapelyushnikov tomonidan inson kapitalini milliy va mintaqaviy darajada baholash masalalari tizimli ravishda tadqiq etildi [15].

Funksional yondashuv doirasida S.A. Dyatlov inson kapitalini investitsiyalar asosida shakllanadigan sog'liq, bilim, ko'nikma, motivatsiya va qobiliyatlar zahirasi sifatida talqin qildi [16]. V.T. Smirnov va I.V. Skoblyakova esa inson kapitalini nafaqat individual darajada, balki korxonalar va tashkilotlar miqyosida ham baholash zarurligini asosladilar [17]. Ushbu yondashuv inson kapitalining ko'p darajali va ko'p funksiyali tizim ekanligini ko'rsatadi.

Inson kapitalining ilmiy-nazariy asoslarini ochib berish, inson mohiyati, uning tafakkuri va dunyoqarashini anglash masalalari qadimdan falsafaning markaziy tadqiqot mavzularidan biri bo'lib kelgan. Garchi "inson kapitali" tushunchasi ilmiy muomalaga XX asrda kirib kelib, jamiyat taraqqiyotining strategik omili sifatida ijtimoiy-gumanitar fanlar doirasida keng tadqiq etila boshlagan bo'lsa-da, uning falsafiy ildizlari qadimgi yunon va Sharq mutafakkirlari qarashlarida mujassamdir.

Qadimgi yunon falsafasining yirik namoyondasi Platon jamiyatdagi adolat, ijtimoiy uyg'unlik va ma'naviy barkamollikni davlat barqarorligining asosiy omili sifatida talqin qiladi [18]. Aristotel esa insonning axloqiy fazilatlarini, bilim va tarbiya jarayonini jamiyat taraqqiyotining muhim sharti sifatida ko'rsatib, komil insonni shakllantirish g'oyasini ilgari suradi [19]. Mazkur qarashlar insonning intellektual va ma'naviy salohiyatini ijtimoiy taraqqiyot bilan bog'liq holda tushunishga metodologik asos yaratgan.

Sharq falsafiy tafakkurida ham insonning aqliy salohiyati, bilim va kasbiy malakasi alohida qadriyat sifatida baholangan. Xususan, Abu Nasr Forobiy insondagi nazariy bilim va amaliy fazilatlarni jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida talqin etadi. Mutafakkirning fikricha, insondagi kasb-hunar va fazilatlar tugʻma emas, balki tarbiya, iroda va ijtimoiy faoliyat jarayonida shakllanadi. Shu bois, insonning bilim va malakasi uning jamiyatdagi oʻrni hamda taraqqiyotdagi rolini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi [20].

Oʻzbekiston ilmiy maktabida ham inson kapitali muammolari iqtisodchi, sotsiolog, siyosatshunos va faylasuf olimlar tomonidan tadqiq etilmoqda. Xususan, Q. Abdurahmonov, J. Ataniyazov, T. Jalilov va B. Usmonov inson kapitalining iqtisodiy va institutsional jihatlarini oʻrgangan boʻlsa [21], M. Sodirjonov, X. Akramov, E. Abdullayev, F. Qosimov va M. Muxammedov inson kapitalining ijtimoiy, madaniy va falsafiy jihatlarini tadqiq etganlar [22]. Mazkur tadqiqotlar inson kapitalini milliy taraqqiyot, maʼnaviy qadriyatlar va raqamli transformatsiya jarayonlari bilan bogʻliq holda oʻrganishning dolzarbligini koʻrsatadi.

Bugungi kunga kelib dialektik tadqiqotlar va ilmiy-amaliy ishlanmalar natijasida inson ongida - individual va jamoaviy oʻzgarishlar yuz beradi. Postindustrial rivojlanishning yangi sharoitida global ijtimoiy oʻzgarishlarning markaziy boʻgʻiniga aylangan axborotlashgan jamiyatda “zamonaviy inson” shakllanmoqda. Ushbu tendensiya inson kapitali fenomenining jahon ekspertlar hamjamiyati, turli xalqaro tashkilotlar, davlat institutlari, ommaviy axborot vositalari, jamoat tashkilotlari va boshqalarning eʼtiborini tortmoqda. Soʻnggi yillarda ushbu konsepsiya dunyoning koʻplab mamlakatlarida faol rivojlanib, turli xalqaro konferensiya va kongresslarda muhokama qilinayotgan mavzuga aylandi.

Shunday qilib, inson kapitaliga oid ilmiy qarashlar tarixiy evolyutsiya davomida klassik iqtisodiy yondashuvlardan zamonaviy fanlararo va ijtimoiy-falsafiy paradigmalargacha rivojlanib bordi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda inson kapitali iqtisodiy samaradorlik bilan bir qatorda innovatsion rivojlanish, ijtimoiy barqarorlik, maʼnaviy taraqqiyot va raqamli transformatsiyaning strategik resursi sifatida talqin qilinmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Mavjud yondashuvlar, usullar va modellarning ushbu cheklanishlarini anglash inson kapitalini oʻrganishda tizimli-integrativ metodologiyaga oʻtish zarurligini koʻrsatmoqda. Bunday metodologiya insonning koʻp oʻlchovli faoliyatini va inson kapitalining murakkab sharoitlarda shakllanish jarayonini bir butun hodisa sifatida talqin etish imkonini beruvchi falsafiy-metodologik kategoriyalar tizimiga tayanishi kerak.

Shu asosda mazkur maqolaning ilmiy maqsadi quyidagicha belgilandi: inson kapitalini fanlararo va integrallashgan metodologik yondashuv asosida tahlil qilish hamda murakkab

ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarda – mamlakat, mintaqa, shahar darajasida – inson faoliyatini konseptual jihatdan tadqiq etishga yo'naltirilgan model ishlab chiqish.

Tadqiqotda tizimli yondashuv muhim metodologik vosita sifatida qo'llanilib, inson kapitali iqtisodiy, ijtimoiy, demografik, madaniy va institutsional omillar o'zaro bog'liqligida tahlil qilindi. Mazkur yondashuv inson kapitalini faqat iqtisodiy resurs sifatida emas, balki jamiyatning innovatsion salohiyati, ijtimoiy barqarorligi va ma'naviy taraqqiyotini belgilovchi ko'p qatlamli ijtimoiy hodisa sifatida talqin qilish imkonini berdi.

Shuningdek, fanlararo metodologiya asosida iqtisodiyot, sotsiologiya, falsafa, demografiya va madaniyatshunoslik fanlarining nazariy yondashuvlari integratsiyalandi. Bu esa inson kapitalining shakllanishi, rivojlanishi va "kapitalizatsiya" jarayonlarini kompleks tarzda o'rganishga xizmat qildi.

Tadqiqot davomida qiyosiy tahlil, konseptual sintez, analiz va sintez, induksiya va deduksiya, statistik hamda interpretativ tahlil usullaridan foydalanildi. Xususan, xorijiy va milliy ilmiy maktablarning inson kapitaliga oid nazariyalari o'zaro qiyoslanib, ularning umumiy va farqli jihatlari aniqlashtirildi.

Bundan tashqari, zamonaviy ilmiy adabiyotlar, monografiyalar, dissertatsiyalar, xalqaro tashkilotlar hisobotlari hamda normativ-huquqiy hujjatlar tadqiqotning empirik va nazariy manbasi sifatida xizmat qildi. Tadqiqot natijalarining ishonchligi ilmiy manbalarni tizimli tahlil qilish, qiyoslash va umumlashtirish asosida ta'minlandi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot davomida inson kapitalining nazariy-metodologik asoslari hamda uning zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy tizimdagi o'rni tizimli va fanlararo yondashuv asosida tahlil qilindi. O'rganishlar natijasida inson kapitali konsepsiyasi dastlab mehnat unumdorligi va ish haqi o'rtasidagi bog'liqlikni izohlash zaruratidan shakllangan bo'lsa-da, zamonaviy bosqichga kelib uning mazmuni sezilarli darajada kengaygani aniqlandi. An'anaviy iqtisodiy o'sish modellari mehnat va moddiy kapital omillarini asosiy determinant sifatida talqin qilgan bo'lsa, keyingi nazariy hamda empirik tadqiqotlar ushbu omillarning iqtisodiy o'sishni to'liq izohlash uchun yetarli emasligini ko'rsatdi. Ayniqsa, turli mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanish sur'atlari va aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot ko'rsatkichlari o'rtasidagi tafovutlar inson kapitalining bilim, kompetensiya va innovatsion salohiyat bilan bog'liq jihatlarni chuqurroq o'rganish zaruratini yuzaga keltirdi.

Tadqiqot jarayonida inson kapitali fenomenining zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy tizimda tutgan o'rni va uning strategik ahamiyati ko'p qirrali metodologik tahlil orqali o'rganildi. Ilmiy adabiyotlar va empirik ma'lumotlarni qiyosiy o'rganish shuni tasdiqlaydi: inson kapitali an'anaviy ishlab chiqarish omillari – yer, moddiy resurslar va texnologiyalar – bilan taqqoslaganda,

zamonaviy iqtisodiy rivojlanishning yanada hal qiluvchi determinantiga aylanib bormoqda. Xususan, turli rivojlanish darajasidagi mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy farqlarni o'rganish shuni ko'rsatadiki, ushbu tafovutlarning asosiy sababini faqat moddiy resurslar miqdori bilan izohlash metodologik jihatdan yetarli emas. Aksincha, aholining bilim darajasi, innovatsion faolligi va intellektual salohiyati iqtisodiy o'sishning endogen manbai sifatida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Mazkur xulosani "bilim iqtisodiyoti" konsepsiyasi ham tasdiqlaydi. Ushbu paradigma doirasida intellektual resurslar, yuqori texnologiyalar va innovatsion imkoniyatlar iqtisodiy raqobatbardoshlikning asosiy manbaiga aylanishi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Rivojlangan davlatlarning tajribasi ko'rsatadiki, tabiiy boyliklardan ko'ra insonning kognitiv, kreativ va innovatsion salohiyatiga asoslangan iqtisodiy model uzoq muddatli barqaror taraqqiyotni ta'minlash imkoniyatiga ega.

Tadqiqot davomida inson kapitalining iqtisodiy tabiati investitsion xarakter kasb etishi ilmiy jihatdan asoslandi. Xususan, ta'lim, kasbiy tayyorgarlik, sog'liqni saqlash, malaka oshirish va mehnat unumdorligini yuksaltiruvchi boshqa omillarga yo'naltirilgan xarajatlar kelgusida sifatli inson resurslari shakllanishiga zamin yaratuvchi investitsiyalar sifatida talqin qilinadi. Shu nuqtai nazardan inson kapitali jamiyat iqtisodiyotining eng yuqori samaradorlikka ega bo'lgan ishlab chiqaruvchi resursi hisoblanadi. Uning tarkibiga bilim va intellektual salohiyat, ijodiy tafakkur va kompetensiyalar majmui, mehnat unumdorligi hamda turmush sifati kabi o'zaro bog'liq ko'rsatkichlar kiradi.

Olib borilgan tahlillar inson kapitalining tarkibiy komponentlarini aniqroq belgilash imkonini ham berdi. Jumladan, bilim va ko'nikmalar, kasbiy kompetensiyalar, sog'liq holati, ijodkorlik qobiliyati, etik me'yorlarga rioya qilish va farovonlik darajasi inson kapitalining asosiy tashkil etuvchilari sifatida ajratib ko'rsatildi. Ushbu elementlar bir-biri bilan uzviy bog'liq holda insonning ijodiy va mehnat faolligini shakllantiruvchi omillar majmuini tashkil etadi. Biroq shuni alohida ta'kidlash lozimki, mazkur salohiyatning amaliyotda samarali namoyon bo'lishi ko'p jihatdan mavjud institutsional muhitga, iqtisodiy imkoniyatlarga, rag'batlantirish mexanizmlarining samaradorligiga va jamiyatdagi qadriyatlar tizimiga bevosita bog'liqdir. Demak, inson kapitalini rivojlantirish jarayoni individual sifatlar bilan cheklanmay, ijtimoiy-iqtisodiy muhitning umumiy holatini aks ettiruvchi murakkab tizimli hodisa sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqotning muhim ilmiy natijalaridan biri sifatida "perspektiva kapitali" yoki "kelajak kapitali" tushunchasining inson kapitali tarkibidagi alohida komponenti sifatida nazariy jihatdan asoslanishi e'tiborga loyiqdir. Mazkur kategoriya aholi vakillarining o'z yashash hududi, tashkiloti

yoki davlati kelajagiga nisbatan shakllangan tasavvurlari hamda ushbu tasavvurning ularning motivatsion xulq-atvori va ijtimoiy faolligiga ko'rsatadigan ta'sirini ifodalaydi. Ijobiy kelajak manzarasiga ega bo'lgan hududlarda aholi mehnatga, ta'lim olishga, sog'lig'ini muhofaza qilishga va innovatsion faoliyatga ko'proq sarmoya kiritishga tayyor bo'ladi, bu esa o'z navbatida hudud taraqqiyotiga real hissa qo'shishga zamin yaratadi. Bundan farqli o'laroq, istiqbol noaniq yoki salbiy sifatida qabul qilinadigan hududlarda ijtimoiy passivlik va eng faol aholi qatlamlarining boshqa joylarga ko'chib ketish tendensiyasi kuchayadi. Shu sababli “perspektiva kapitali” inson kapitalini safarbar etuvchi va uni faollashtiruvchi strategik komponent sifatida alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot doirasida inson kapitalining “dissipatsiyasi” – ya'ni mavjud salohiyatning yo'qotilishi yoki uning samarali iqtisodiy va ijtimoiy faoliyatdan chetlashishi bilan bog'liq jarayonlar ham maxsus tahlil ob'ektiga aylandi. Ilmiy manbalar va empirik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, norasmiy bandlik kengayishi, surunkali kambag'allik, ishsizlik, ijtimoiy xizmatlardan foydalanish imkoniyatining cheklanganligi va kommunikativ izolyatsiya inson kapitalining samarasizlashuviga olib keluvchi asosiy omillar hisoblanadi. Ushbu salbiy jarayonlar hududning inson resurslari salohiyatini pasaytirib, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot sur'atlariga to'g'ridan-to'g'ri zarar yetkazadi. Yuqoridagilarga asoslanib, inson kapitalini rivojlantirish siyosati uning dissipatsiyasiga qarshi kurash choralarini ham o'z ichiga olishi zarurligini ta'kidlash mumkin.

Tizimli tahlil natijasida inson kapitalining ko'p darajali tuzilishga ega ekanligi yana bir bor tasdiqlandi. Individual darajada u shaxsning sog'lig'i, ta'lim darajasi, motivatsion holati, kasbiy kompetensiyalari va hayotiy tajribasining yig'indisi sifatida namoyon bo'ladi. Tashkilot miqyosida inson kapitali xodimlarning malaka darajasi, jamoaviy muvofiqlashuv qobiliyati va institutsional samaradorlik ko'rsatkichlari orqali tavsiflanadi. Mintaqa va davlat darajasida esa innovatsion faol aholi ulushi, tadbirkorlik salohiyati, demografik barqarorlik va ijtimoiy faollik inson kapitalining asosiy o'lchov mezonlari sifatida qabul qilinadi. Milliy-madaniy darajada esa fuqarolik identikligi, ijtimoiy konsolidatsiya, madaniy barqarorlik va strategik rivojlanish salohiyati inson kapitalining sifat ko'rsatkichlarini belgilaydi. Shunday qilib, inson kapitali oddiy individual xususiyatlarning mexanik yig'indisi emas, balki o'ziga xos “tizimli sinergiya” hosil qiluvchi murakkab ko'p darajali tuzilma sifatida talqin qilinishi zarur.

Tadqiqot natijalari inson kapitalining samaradorligi jamoaviy salohiyat bilan ham chambarchas bog'liqligini ko'rsatdi. Ilmiy adabiyotlarda inson kapitaliga oid tadqiqotlar uzoq vaqt davomida asosan individual salohiyatni o'lchash va baholashga yo'naltirilgan bo'lsa-da, haqiqiy iqtisodiy va ijtimoiy natijalar asosan jamoalar, guruhlar va kollektiv tizimlar faoliyati mahsuli sifatida yuzaga keladi. Shu sababli jamoaviy salohiyatni individlar potensialining oddiy arifmetik

yig'indisi sifatida emas, balki sinergetik o'zaro ta'sir va institutsional uyushqoqlik natijasida shakllanadigan yangi sifat sifatida talqin qilish metodologik jihatdan to'g'riroqdir. Aynan ushbu jamoaviy intellektual va ijodiy salohiyat jamiyatning real ishlab chiqarish unumdorligi va innovatsion taraqqiyot qobiliyatini belgilaydi.

Mintaqaviy rivojlanish nuqtai nazaridan olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, hududlarning uzoq muddatli iqtisodiy taraqqiyoti ko'p jihatdan aholining strategik qatlamlari tarkibi va sifatiga bog'liqdir. Siyosiy, iqtisodiy va madaniy elita vakillari, tadbirkorlar, innovatorlar hamda yuqori malakali mutaxassislar guruhi mintaqaning rivojlanish salohiyatini belgilovchi kalit aktorlar sifatida namoyon bo'ladi. Aksincha, ijtimoiy moslashuvchanlik past bo'lgan qatlamlarning ulushi ortishi, norasmiy iqtisodiyot kengayishi va ijtimoiy cheklanishlarning kuchayishi inson kapitalining dissipatsiyasiga zamin yaratadi. Shu sababli hududiy taraqqiyot strategiyalarini ishlab chiqishda inson kapitalining sifat tarkibi va ijtimoiy stratifikatsiyasini alohida hisobga olish zarurati ilmiy jihatdan asoslanadi.

Zamonaviy globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari inson kapitalini rivojlantirish siyosatida “yopiq tizim” modelidan “ochiq tizim” modeli tomon o'tishni taqozo etmoqda. Inson kapitalining “import” va “eksport”i, ta'lim hamda mehnat migratsiyasi, transmilliy bilim almashinuvi xalqaro miqyosda tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois hududning inson kapitali samaradorligi faqat ichki resurslarga emas, balki xalqaro integratsiya darajasi, kommunikativ ochiqlik va global hamjamiyatdagi musbat imidjga ham bog'liqdir. Raqamli texnologiyalarning jadal taraqqiyoti esa masofaviy mehnat imkoniyatlarini kengaytirib, inson kapitalining yangi – transmilliy – shakllarining yuzaga kelishiga zamin yaratmoqda.

Yuqorida bayon etilgan tahlil natijalari inson kapitalining kompleks va yaxlit modelini shakllantirish zarurligini ilmiy jihatdan asoslaydi. Bunday model klassik tarkibiy elementlar – ta'lim, sog'liq, madaniy va demografik kapital – bilan birga, ijtimoiy kapital, fuqarolik identikligi, jamoaviy salohiyat, institutsional infratuzilmalar sifati, kapitalizatsiya mexanizmlari va dissipatsion omillarni ham o'z ichiga olishi lozim. Inson kapitalini yolg'iz individual sifatlar yig'indisiga qisqartiruvchi reduksionistik yondashuv zamonaviy iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarning murakkabligini to'liq izohlash imkonini bermaydi, chunki iqtisodiy o'sish va inson kapitali o'rtasidagi bog'liqlik ko'pincha institutsional muhit sifati, mehnat bozori samaradorligi, ijtimoiy ishonch darajasi va innovatsion infratuzilmalar orqali vositali tarzda namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy sharoitda inson kapitali tor iqtisodiy kategoriya doirasidan chiqib, ijtimoiy-falsafiy, madaniy va institutsional mazmun kasb etmoqda. Shu sababli ushbu fenomenni tadqiq etishda iqtisodiy, sotsiologik, falsafiy, demografik va madaniy yondashuvlarni metodologik jihatdan integratsiyalash ilmiy

zaruriyatga aylanmoqda. Bunday fanlararo yondashuv inson kapitalining raqamli transformatsiya, innovatsion rivojlanish, hududiy taraqqiyot va ijtimoiy barqarorlik kontekstidagi strategik rolini yanada chuqurroq ochib berishga xizmat qiladi.

Inson kapitalini tadqiq etishning zamonaviy yo‘nalishlari, tarkibiy komponentlari va ularni baholash metodlari. (1-jadval)

Inson kapitalini tadqiq etish yo‘nalishlari	Inson kapitalining asosiy tavsiflari	Tadqiqot usullari (kuzatish va baholash)
Demografik kapital	Aholi soni, yosh tarkibi, tug‘ilish va o‘lim ko‘rsatkichlari, migratsiya oqimlari	Demografik va migratsion statistikani tahlil qilish
Sog‘liq kapitali	Aholining sog‘lig‘i holati, umr davomiyligi, kasallanish darajasi, mehnat qobiliyati	Tibbiy-statistik ma’lumotlarni tahlil qilish, ekspert so‘rovlari
Ta’lim kapitali	Ta’lim darajasi, kompetensiyalar, kasbiy tajriba, PhD va doktorlar soni, patent va litsenziyalar miqdori	Rasmiy statistikani tahlil qilish, sotsiologik so‘rovlar, ekspert baholari
Shaxsiy kapital	Identiklik, motivatsiya, mobilitet, ijtimoiy va iqtisodiy faollik, individual kompetensiyalar	Sotsiologik so‘rovlar, psixometrik tahlil, ekspert baholari
Jamoaviy kapital	Jamoalar va “team”larning innovatsion va tashkiliy salohiyati, hamkorlik samaradorligi	Tashkilotlar reytingi, samaradorlik ko‘rsatkichlari, ilmiy nashrlar tahlili, ekspert bahosi
Ijtimoiy kapital	Ishonch darajasi, tolerantlik, fuqarolik faolligi, volontyorlik, ijtimoiy birdamlik	Statistik tahlil, sotsiologik so‘rovlar, ekspert intervyulari
Madaniy kapital	Ma’naviy qadriyatlar, madaniy identiklik, madaniy iste’mol va kommunikativ salohiyat	Kontent-tahlil, madaniy monitoring, sotsiologik tadqiqotlar
Raqamli kapital	Raqamli kompetensiyalar, internet va AKTdan foydalanish darajasi, raqamli savodxonlik	Raqamli monitoring, statistik ma’lumotlar, onlayn so‘rovlar
Innovatsion kapital	Kreativlik, innovatsion faoliyat, startaplar soni, texnologik tashabbuslar	Innovatsion indekslar, patent tahlili, ekspert baholari
Perspektiva kapitali	Kelajak tasavvuri, optimizm, karera rejalari, ijtimoiy safarbarlik darajasi	Sotsiologik so‘rovlar, fokus-guruhlar, ekspert baholari

Inson kapitalining degradatsiyasi	Ishsizlik, norasmiy bandlik, uzoq muddatli kambag'allik, marjinallasuv	Statistik tahlil, sotsiologik monitoring, ekspert baholari
Inson kapitalizatsiyasi shartlari	Mehnat bozori sifati, biznes muhiti, innovatsion infratuzilma, tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash tizimi	Institutsional tahlil, statistik ma'lumotlar, ekspert baholari
Milliy va hududiy kapital	Fuqarolik identikligi, ijtimoiy konsolidatsiya, hududiy raqobatbardoshlik	Komparativ tahlil, indekslar tahlili, strategik monitoring

Yuqorida keltirilgan 1-jadval inson kapitalini tadqiq etishning zamonaviy yo'nalishlari, tarkibiy komponentlari va ularni baholash metodlarini tizimli ravishda aks ettiruvchi kompleks klassifikatsiya sifatida muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi. Jadvaldagi komponentlar majmuini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, inson kapitali demografik, sog'liq, ta'lim, shaxsiy, jamoaviy, ijtimoiy, madaniy, raqamli, innovatsion va perspektiva kapitali kabi o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi tarkibiy elementlardan tashkil topgan yaxlit tizim sifatida namoyon bo'ladi. Mazkur yondashuv an'anaviy iqtisodiy paradigmada hukmron bo'lgan ta'lim va sog'liq kapitaliga asoslangan ikki o'lchovli modeldan tubdan farqlanib, inson kapitalini yanada keng va ko'p qirrali fenomen sifatida talqin etish imkonini beradi. Jadvalda "perspektiva kapitali" va "inson kapitalining degradatsiyasi" kabi noan'anaviy kategoriyalarning alohida komponent sifatida ajratib ko'rsatilishi ayniqsa e'tiborga loyiq, chunki bu ikki ko'rsatkich inson kapitalining dinamik xarakterini – uning nafaqat shakllanishi, balki yo'qotilishi va kelajakka yo'naltirilganligini ham tahlil doirasiga kiritadi.

Shuningdek, jadvalda har bir komponent uchun aniq baholash usullarining belgilab qo'yilganligi – statistik tahlildan tortib psixometrik, kontent-tahlil va ekspert baholarigacha – inson kapitalini o'rganishda aralash metodologiyaning zarurligini amaliy jihatdan tasdiqlaydi. "Inson kapitalizatsiyasi shartlari" va "milliy va hududiy kapital" komponentlarining jadvalga kiritilishi esa inson kapitalini nafaqat individual, balki institutsional, mintaqaviy va milliy darajada ham tahlil qilish zarurligini ko'rsatib, tadqiqotning tizimli-integrativ metodologiyasiga to'liq mos keladi. Umuman olganda, taqdim etilgan jadval inson kapitalini bir o'lchovli iqtisodiy kategoriya sifatida emas, balki ijtimoiy, madaniy, institutsional va raqamli o'lchovlarni qamrab oluvchi ko'p komponentli strategik tizim sifatida tadqiq etishning metodologik asosi vazifasini bajarib, zamonaviy ilmiy yondashuvlarning mantiqiy davomi sifatida yuqori nazariy va amaliy qimmatga egadir.

Muhokama va xulosalar. Tadqiqot natijalarini umumlashtirish shuni ko'rsatadiki, inson kapitali zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy transformatsiyalar sharoitida o'zining an'anaviy iqtisodiy mazmunidan sezilarli darajada kengayib, ko'p qirrali va ko'p darajali tizimli hodisaga

aylanib bormoqda. Ushbu xulosani asoslab beruvchi eng muhim metodologik topilma shundaki, inson kapitalining haqiqiy samaradorligi yolg'iz ta'lim darajasi yoki kasbiy kompetensiyalar bilan emas, balki ijtimoiy muhit sifati, kommunikativ tizimlar rivojlanganligi, shaxs identikligi va motivatsion holati, shuningdek mavjud institutsional sharoitlar majmui bilan birgalikda belgilanadi. Ushbu omillarning o'zaro ta'siri inson kapitalini tadqiq etishda integratsiyalashgan va tizimli metodologiyani qo'llash zaruriyatini ilmiy jihatdan asoslaydi.

Olib borilgan tahlillar asosida inson kapitalining kengaytirilgan konseptual modeli shakllantirildi. Mazkur modelda an'anaviy bazaviy komponentlar – ta'lim, kasbiy kompetensiyalar, sog'liq va mehnat tajribasi – o'zining markaziy o'rnini saqlab qoladi. Biroq postindustrial va raqamli jamiyat sharoitida ushbu elementlarning yig'indisi inson kapitalining real ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini to'liq ifodalash uchun yetarli emasligini tadqiqot aniq ko'rsatdi. Shu asosda modelga shaxsning individual identikligi va ijtimoiy faolligi, kommunikativ hamda madaniy salohiyati, jamoaviy va guruhiiy resurslar, shuningdek institutsional infratuzilmalar sifati kabi kengaytirilgan tarkibiy elementlar kiritildi. Natijada inson kapitali yopiq individual tizim emas, balki ijtimoiy va institutsional muhit bilan doimiy o'zaro ta'sirda shakllanadigan ochiq dinamik tuzilma sifatida talqin qilindi.

Muhim nazariy xulosa sifatida inson kapitalining institutsional muhitga bog'liqligi alohida ta'kidlash lozim. Ta'lim tizimi va sog'liqni saqlash infratuzilmasi, mehnat bozorining samaradorligi, tadbirkorlik muhitining ochiqligi va kommunikativ makon sifati inson salohiyatining real ijtimoiy-iqtisodiy natijaga – ya'ni kapitalizatsiyaga – aylanishini ta'minlovchi tizimli omillar hisoblanadi. Boshqacha aytganda, bir xil bilim va malakaga ega bo'lgan insonning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligi institutsional muhitning sifatiga qarab tubdan farqlanishi mumkin. Shu nuqtai nazardan inson kapitali nafaqat individual resurs, balki institutsional tizimlarning funksional mahsuli sifatida ham ilmiy talqinga muhtojdir.

Tadqiqot davomida ijtimoiy kapitalning inson kapitali samaradorligiga ko'rsatadigan ta'siri ham metodologik jihatdan asoslandi. Jamiyatdagi o'zaro ishonch darajasi, ijtimoiy birdamlik va tolerantlik muhiti, fuqarolik faolligi va kommunikativ ochiqlik insonning mehnat va ijodiy faoliyatga kirishishini, hamda uning umumiy produktivligini belgilovchi tizimli omillar sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu xulosadan kelib chiqib, inson kapitalini ijtimoiy kapitaldan ajratilgan holda, uning muhitidan uzib olib tadqiq etish metodologik jihatdan asossiz yondashuv ekanligi aniqlandi. Ikki tushuncha o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik shunchalik chuqurki, ularni alohida tahlil qilish inson kapitalining haqiqiy samaradorligini baholashda sezilarli metodologik xatoliklarga olib kelishi mumkin.

Nazariy jihatdan ahamiyatli yana bir topilma – inson kapitaliga investitsiya kirituvchi subyektlar doirasining sezilarli darajada kengayib borayotganidir. Shaxsning o'zi, oila va ot-onalar, ta'lim muassasalari va ilmiy tashkilotlar, biznes sektori, davlat organlari, mahalliy boshqaruv institutlari va fuqarolik jamiyati – barchasi inson kapitalini shakllantirishda turli manfaatlar va strategiyalar bilan ishtirok etadi. Mazkur aktorlarning manfaatlari ba'zan bir-biriga mos kelsa, ba'zan qarama-qarshi bo'lib, bu esa inson kapitalini rivojlantirish jarayonini yanada murakkablashtiradi. Shu sababli inson kapitalini tadqiq etishning zamonaviy metodologiyasi aktorlararo munosabatlar tizimini va manfaatlar muvozanatini ham tahlil doirasiga kiritishi zarur.

Empirik tadqiqot usullari nuqtai nazaridan ham muhim metodologik xulosa shakllantirildi. Miqdoriy statistik ma'lumotlar inson kapitalining o'lchanadigan ko'rsatkichlarini aks ettira olsa-da, uning motivatsion, kommunikativ, madaniy va identik xususiyatlarini yetarlicha ifodalay olmaydi. Ushbu cheklovni bartaraf etish uchun sotsiologik so'rovlar, ekspert baholari, fokus-guruh tadqiqotlari, uzoq muddatli monitoring va qiyosiy tahlil usullarini miqdoriy metodlar bilan birgalikda qo'llash zarurati ilmiy jihatdan asoslanadi. Bunday aralash metodologik yondashuv inson kapitalining ham miqdoriy, ham sifat jihatlarini kompleks tarzda aks ettirish imkonini beradi.

Inson kapitalini tizimli o'rganishda “moddiy resurslar – jarayonlar – sharoitlar” va “subyektlar – manfaatlar – faoliyat” kabi ikki o'zaro to'ldiruvchi konseptual kategoriyalar majmuidan foydalanish samarali metodologik asos vazifasini bajarishi aniqlandi. Birinchi kategoriyalar to'plami inson kapitalining shakllanish mexanizmlarini moddiy va infratuzilmaviy jihatdan tushuntirsa, ikkinchisi uni ijtimoiy aktorlar va ularning manfaatlar tizimi orqali izohlashga imkon beradi. Mazkur ikki yondashuv birgalikda inson kapitalini statik resurs emas, balki doimiy ravishda qayta ishlab chiqariladigan, transformatsiyalanadigan va rivojlana boruvchi dinamik tizim sifatida talqin qilish uchun kuchli konseptual zamin yaratadi.

Raqamli transformatsiya va globallashuv jarayonlari kontekstida tadqiqot yangi ilmiy fokuslarni ham belgilab berdi. Yoshlar va elita qatlamlari jamiyatning innovatsion taraqqiyotida “kelajak agentlari” sifatida alohida strategik ahamiyat kasb etadi. Ularning kreativ va innovatsion faolligi, ijtimoiy safarbarligi hamda o'z hududiga nisbatan sadoqati mamlakat va mintaqalarning uzoq muddatli raqobatbardoshligini bevosita belgilaydi. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi inson kapitalining an'anaviy shakllanish kanallarini sezilarli darajada o'zgartirib, masofaviy ta'lim, virtual professional hamkorlik va transmilliy bilim almashinuvi orqali yangi imkoniyatlar yaratmoqda.

Nihoyat, inson kapitalizatsiyasining institutsional va infratuzilmaviy shartlari alohida ilmiy ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Muloqot va faoliyat zichligi, mehnat va tadbirkorlik resurslariga erkin kirish imkoniyati, innovatsion ekotizimning rivojlanganligi, kommunikativ

muhitning ochiqligi hamda aholi orasida keng tarqalgan ijobiy kelajak tasavvuri – bular birgalikda inson kapitalining ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini ta'minlovchi tizimli omillar majmuini tashkil etadi. Postindustrial jamiyat sharoitida an'anaviy ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlaridan tashqari, kognitiv texnologiyalar, gumanitar texnologiyalar, kommunikativ muhit va bo'sh vaqt industriyasi ham inson kapitalini rivojlantirishning strategik resurslari sifatida tan olinmoqda.

Shunday qilib, inson kapitalini tadqiq etishda iqtisodiy, sotsiologik, falsafiy, institutsional va madaniy yondashuvlarni metodologik integratsiyasi nafaqat ilmiy jihatdan asosli, balki zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy reallikni to'g'ri tushunish uchun zaruriy shart hamdir. Inson kapitali bugungi kunda jamiyatning innovatsion taraqqiyoti, ijtimoiy barqarorligi, milliy raqobatbardoshligini va uzoq muddatli rivojlanish salohiyatini belgilovchi eng muhim strategik omil sifatida o'z ahamiyatini yanada mustahkamlashtirib bormoqda.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, inson kapitali zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy tizimda tor iqtisodiy kategoriya doirasidan chiqib, ko'p darajali va ko'p komponentli tizimli hodisaga aylanib bormoqda. Fanlararo va integratsiyalashgan metodologik yondashuv asosida amalga oshirilgan tahlil inson kapitalining samaradorligi nafaqat ta'lim darajasi va kasbiy kompetensiyalar, balki institutsional muhit sifati, ijtimoiy kapital, kommunikativ ochiqlik, shaxs identikligi va “perspektiva kapitali” kabi omillar bilan uzviy bog'liqligini ilmiy jihatdan tasdiqladi. Shu bilan birga, inson kapitalining “dissipatsiyasi” – norasmiy bandlik, surunkali kambag'allik va ijtimoiy cheklanishlar natijasida salohiyatning yo'qotilishi – ham rivojlanish siyosatida alohida e'tibor talab qiluvchi strategik muammo sifatida aniqlandi. Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan kengaytirilgan konseptual model inson kapitalini statik resurs emas, balki institutsional va ijtimoiy tizimlar bilan doimiy o'zaro ta'sirda qayta ishlab chiqariladigan dinamik tuzilma sifatida talqin qilish zarurligini asoslab berdi. Mazkur xulosalar O'zbekiston kabi modernizatsiya jarayonlarini jadal boshdan kechirayotgan davlatlar uchun ayniqsa amaliy ahamiyat kasb etib, inson kapitaliga yo'naltirilgan siyosatni ta'lim, sog'liqni saqlash, innovatsion infratuzilma va kommunikativ muhitni bir tizimda rivojlantirishga asoslangan holda shakllantirishni taqozo etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Petty W. Political Arithmetick. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013. – URL: https://www.cambridge.org/core/books/political-arithmetick/?utm_source=chatgpt.com Cambridge University Press – Political Arithmetick (murojaat qilingan sana: 21.05.2026).
2. Smith A. An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – URL: https://global.oup.com/academic/product/an-inquiry-into-the-nature-and-causes-of-the-wealth-of-nations-9780199535924?utm_source=chatgpt.com (murojaat qilingan sana: 21.05.2026).

3. Mill J.S. Principles of Political Economy. – Indianapolis: Liberty Fund, 2006. – URL:
https://oll.libertyfund.org/title/mill-principles-of-political-economy-ashley-ed?utm_source=chatgpt.com (murojaat qilingan sana: 21.05.2026).; Marx K. Capital: A Critique of Political Economy. Vol. 1. – London: Penguin Classics, 1990. – URL:
https://www.penguinrandomhouse.com/books/261915/capital-by-karl-marx/?utm_source=chatgpt.com Penguin Classics – Capital (murojaat qilingan sana: 21.05.2026).
4. Schultz T.W. Capital Formation by Education // Journal of Political Economy. – 1960. – №1. – P. 25; Becker G. Human Capital. – New York: Columbia University Press, 1964.
5. Mincer J. Schooling, Experience and Earnings. – New York, 1974; Thurow L. Investment in Human Capital. – Belmont, 1970; Weisbrod B. Education and Investment in Human Capital // Journal of Political Economy. – 1962.
6. Romer P. Endogenous Technological Change // Journal of Political Economy. – 1990. – Vol. 98. – P. 71–102; Lucas R. On the Mechanics of Economic Development // Journal of Monetary Economics. – 1988. – Vol. 22. – P. 3–42; Kendrick J. The Formation and Stocks of Total Capital. – New York, 1976.
7. Schultz T.W. Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. – New York, 1968. – Vol. 6; Denison E.F. Accounting for United States Economic Growth, 1929–1969. – Washington, 1974.
8. Machlup F. The Economics of Knowledge. – Princeton University Press, 1984; Bowen H.R. Investment in Learning. – San Francisco: Jossey-Bass, 1978.
9. Ильинский И.В. Инвестиции в будущее: образование в инвестиционном воспроизводстве. – СПб.: СПбУЭФ, 1996. – 127 с.
10. Romer P. Increasing Returns and Long-run Growth // Journal of Political Economy. – 1986. – Vol. 94. – P. 1002–1037; Lucas R. Human Capital and Economic Growth. – Chicago, 1993.
11. Соболева И.В. Парадоксы измерения человеческого капитала. – Москва: Институт экономики РАН, 2009.
12. Bovenberg A.L. The Life-course Perspective and Social Policies // CESifo Economic Studies. – 2008. – Vol. 54(4). – P. 593–641; Handel M. Skills Mismatch in the Labor Market // Annual Review of Sociology. – 2003. – Vol. 29.
13. Schultz T.W. Human Capital: Policy Issues and Research Opportunities. – New York, 1981.

14. Капелюшников Р.И. Человеческий капитал России: проблемы идентификации и измерения // Вопросы экономики. – 2008. – №4; Соболева И.В. Парадоксы измерения человеческого капитала. – Москва, 2009.
15. Валентей С.Д. Развитие общества в теории социальных альтернатив. – Москва, 1999; Добрынин А.И., Дятлов С.А. Человеческий капитал в транзитивной экономике. – СПб.: Наука, 1999; Иванов Ю.Н., Саградов А.А. Человеческий капитал и проблемы его оценки. – Москва, 2001; Капелюшников Р.И. Человеческий капитал России. – Москва, 2012.
16. Дятлов С.А. Теория человеческого капитала. – СПб.: СПбУЭФ, 1996. – 72 с.
17. Смирнов В.Т., Скоблякова И.В. Классификация и виды человеческого капитала в инновационной экономике. – СПб.: Проспект, 2001.
18. Афлотун. Қонунлар. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2008. – 450 б.
19. Аристотель. Политика. – Москва: Рипол классик, 2010. – 592 с.
20. Абу Наср Форобий. Фозил одамлар шаҳри. – Тошкент: Абдулла Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 1993. – 223 б
21. Абдурахмонов Қ.Х. Инсон тараққиёти. – Тошкент: Иктисодиёт, 2013; Атаниязов Ж.Х., Жалилов Т. Роль человеческого капитала в инновационном развитии экономики // Халқаро молия ва ҳисоб. – 2019. – №2; Усмонов Б.Ш. ва бошқ. Инсон капиталининг шаклланишида таълим ва илм-фаннинг роли. – Самарқанд: СамДУ, 2015.
22. Содиржонов М. Инсон капитали ривожланиш жараёнларининг этносоциологик хусусиятлари: PhD дисс. – Тошкент, 2022; Акрамов Х. Социал капитал аҳоли турмуш сифатини оширишнинг омили сифатида: PhD автореф. – Тошкент, 2021; Abdullayev E.B. Inson kapitali namoyon bo‘lishining ijtimoiy-falsafiy jihatlari: PhD avtoreferat. – Andijon, 2022; Qosimov F.S. Yangilanayotgan O‘zbekistonda inson kapitalini rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy asoslari: PhD avtoreferat. – Samarqand, 2022; Muxammedov M.M. Inson kapitalini rivojlantirishning zamonaviy mexanizmlari va ularning taraqqiyotdagi o‘rni. – Toshkent, 2021.
23. Sodirjonov M. M. Inson kapitali rivojlanishining etnosotsial xususiyatlari: monografiya. — Namangan: “MASHRAB” nashriyoti, 2025. — 164 b.
24. SODIRJONOV M. INSON KAPITALI RIVOJLANISH JARAYONLARI: XORIJ VA MAHALLIY TAJRIBALARNING SOTSIOLOGIK O‘RGANILISHI //«ACTA NUUZ». – 2025. – T. 1. – №. 1.8. 1. – С. 118-120.
25. Sodirjonov, Muhridin (2025) RAQAMLI JAMIYATDA INSON KAPITALI RIVOJLANISHI: NAZARIY VA AMALIY JIHATLAR. Ижтимоий-гуманитар фанларнинг

долзарб муаммолари Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук Actual Problems of Humanities and Social Sciences., 5 (12). pp. 180-187. ISSN 2181-1342

26. Sodirjonov Muxriddin Maxammadaminovich. Inson kapitalini rivojlantirish orqali kambag'allikni kamaytirish: ijtimoiy-madaniy yondashuv // Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar. — 2026. — T. 3. — № 4. — B. 335–341. <https://publishscience.uz/sirsh/article/view/1170>.